

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme ¹

Murat ŞAHİN
murat.sahin@omu.edu.tr
0000-0002-9025-1860

ÖZ

Bu çalışma salgın sonrası sosyal ilişkileri esnaflar üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın kapsamı, salgın sonrası sosyal ilişkileri esnafların bakış açısını içermektedir. Salgın sonrası sosyal ilişkileri odak konusu haline getiren bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın örneklem grubu, Samsun İli İlkadım ve Atakum İlçelerinde esnaflık yapan kişiler ile sınırlandırılmıştır. Buna göre belirlenen bölgelerde esnaflık yapan kişiler arasından basit tesadüfi yöntemle esnaflık yapan 1 kadın ve 10 erkek olmak üzere 11 kişi ile araştırma için oluşturulmuş yarı-yapılandırılmış görüşme formu kapsamında derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Görüşülen esnafların farklı iş kollarında çalışmalarına dikkat edilmiştir. Araştırmada verilerin analizinde betimsel ve içerik analizi birlikte kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler, elde edilen bulguları düzenlemek ve yorumlanmış bir biçime sokmak için betimsel analiz, toplanan verileri açıklayabilmek için belirli kavram ve ilişkilere ulaşmak için içerik analizi içerik yöntemiyle analiz edilerek bulgulara ulaşılmış, değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Buna göre sosyal yaşam içerisinde gündelik hayat pratiklerinde önemli bir yeri olan esnaflar, sosyal ilişkilerin ne yönde ve nasıl olacağına iyi gözlemleyen kişilerdir. Salgın sonrasında sosyal yaşam içerisinde ve sosyal çevre ile ilişkilerde sosyal mesafe kurallarına ne ölçüde uyulacağına ilişkin değerlendirmeler genel olarak, eskisi gibi olacağına ilişkin yaklaşımların yanında bireyselleşmenin artacağı ve kişiler arasındaki yakınlığa bağlı olarak sosyal mesafe kurallarına uyulacağı belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Salgınlar, Esnaflar, Sosyal Değişim, Sosyal İlişkiler.

Abstract

This study aims to examine post-epidemic social relations through tradesmen. The scope of the study includes the perspective of tradesmen in post-pandemic social relations. This research, which focuses on post-pandemic social relations, is designed as a case study from qualitative research designs. The sample group of the research was limited to the people who were tradesmen in the districts of İlkadım and Atakum in Samsun. Accordingly, in-depth interviews were conducted with 11 people, 1 woman and 10 men, who were tradesmen in the determined regions, by simple random method, within the scope of the semi-structured interview form created for the research. Attention was paid to the fact that the tradesmen interviewed work in different business lines. In the study, descriptive and content analysis were used together in the analysis of the data. The data obtained from the interviews were analyzed by descriptive analysis to organize the findings and put them in an interpreted form, and by content analysis to reach certain concepts and relationships in order to explain the collected data, and the findings were reached, evaluated and interpreted. Accordingly, tradesmen, who have an important place in daily life practices in social life, are the people who best observe how and how social relations will be. Evaluations on the extent to which social distance rules will be followed in social life and in relations with the social environment

¹ Bu makale 1-3 Eylül 2021 tarihleri arasında yapılan VII. Uluslararası TURKCESS Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaf Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

after the epidemic are generally stated to be the same as before, as well as individualization will increase and social distance rules will be followed depending on the closeness between people.

Keywords: Epidemics, Tradesmen, Social Change, Social Relations.

GİRİŞ

Salgın hastalıklar, tarih boyunca toplumları değiştiren ve dönüştüren önemli olaylardır. 1960'lı yıllardan itibaren tespit edilen Covid-19 virüsü çeşitli varyantlarla dönem dönem ortaya çıktığı görülmektedir (Öztunç, 2021: 233; Gülnar & Acar, 2021: 145). Son olarak 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde yeniden ortaya çıkan virüs, kısa zamanda bütün dünyaya yayılmış ve küresel bir salgın boyutuna ulaşmıştır. Salgın süreci Türkiye'de de etkisini göstermiş ve 11 Mart 2020 tarihinden itibaren virüs kaynaklı ölümler görülmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren tüm Türkiye'de etkisini gösteren salgın hastalık nedeniyle birçok tedbir alınmaya çalışılmıştır. Maske, mesafe ve hijyen kurallarına uyulmasının yanında, vaka artış oranına bağlı olarak sokağa çıkma yasakları kendini göstermiştir. Ayrıca dijital uygulamalardan yararlanılarak HES Kodu uygulamaları ile birlikte toplu yaşam alanları kontrol altına alınmak istenmiştir.

Salgın hastalıklar ilk süreçte sağlıkla ilgili bir problem olmasına rağmen, etkileri sağlıkla sınırlı kalmayıp birbiriyle ilintili olan ekonomi, siyaset ve sosyal yaşam olmak üzere hayatın birçok alanını etkileyen ve dönüştüren bir olgu haline gelmektedir (İnce, 2020: 132). Salgın sürecinde, insanlar zorunlu olarak gündelik yaşam pratiklerini değiştirmek durumunda kalmıştır. Hastalığın insanlar etkisi, sürecin uzaması ve günümüz koşulları altında tekrar ortaya çıkabilme ihtimali nedeniyle insanların alışkanlıklarını değiştireceği öngörülmektedir. Tarih boyunca karşılaşılan her salgın tecrübesiyle birlikte insanlar gündelik hayatları vesosyal ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine sebep olmuş ve hastalıklardan korunmaya yönelik pratik çözümler süreç içerisinde toplumların kültürel hayatlarının bir parçası haline gelmiş (Malinowski, 1990) ve dolayısıyla yeni kültürel alışkanlıklar ortaya çıkmıştır. Her salgın süreci sona erse bile, tedbir kapsamında kazandırdığı bir takım alışkanlıklar ve ilişki biçimleri nedeniyle etkisini sürdürmüştür.

Salgınlar, sadece bir sağlık problemi değildir. Ortaya çıkardığı sonuçları itibariyle siyasi, dini, ekonomik, sosyal ve kültürel birçok alanda toplumları değişime zorlamaktadır. Salgın sebebiyle zorunlu hale gelen sosyal mesafe, gündelik hayat akışımızı ve iş yapış biçimlerini değiştirmektedir (Tiftik, 2021: 27). Bu doğrultuda birçok ülke, salgın dönemlerinde uyguladıkları sağlık tedbirlerinin yanında, ekonomik ve sosyal tedbirler de almaktadır. Alınan bütün bu tedbirlerin, sosyal yaşama doğrudan etkisi olduğu görülmektedir. Salgın hastalıklar, genel olarak kent hayatının ürettiği problemler olarak kabul edilmektedir. Kent hayatı ise organik bir yaşamı, toplumlara sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle kent hayatında insanlar gereksinimlerini karşılamak için dışarıya bağımlı yaşamaktadır. Kentin bireyle olan ilişkisi, kentsel hizmetlerden faydalanma durumuyla bağlantılıdır. Buna göre kentleşme yoğunluğunun daha az olduğu yerlerdeki vaka sayılarının azlığı dikkat çekmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres 28.07.2021 tarihli açıklamasında kentlerde yaşayanların daha büyük bir tehditle karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Şehirlerde yaşayan birçok kişinin, yoğun nüfus ve sıkışık haldeki yerleşim yerleri nedeniyle daha yüksek enfekte olma riski bulunmaktadır (Şolt, 2021: 40-42). Kent hayatı, genel olarak apartman, mahalle ve esnafın kendi içerisinde kümelendiği bir sosyal ilişkiler ağı sunmaktadır. Salgın dönemlerinde insanların sosyal çevresi genel olarak bu çerçevede sınırlanmaktadır. Örneğin, sabahleyin ailesiyle birlikte evinde öğün yemek isteyen bir kişi, ekmeğini fırından, etini kasaptan, diğer malzemelerini büyük ihtimalle mahallesindeki bakkal veya marketten almaktadır. Kişi, bütün bu gereksinimlerini karşılamalarının yanında evinde karşılaştığı problemlere yönelik işin uzmanı ustalar çağırılmaktadır. Ayrıca kişinin arkadaşları ile boş zaman etkinliklerini geçirdiği mekânlar ve kişisel bakım merkezleri bulunmaktadır.

Kişinin bütün gereksinimlerini karşılayabilmek için öyle ya da böyle bulunduğu muhitteki esnafarla bir araya gelmektedir. Tüketici olan kişi, ihtiyaçlarını karşılamakta; esnaf ise bütün bunlar sayesinde geçimini sağlamaktadır. Ancak salgın dönemlerinde alınan tedbirler, hem gereksinimlerini karşılamak zorunda olan insanları hem de esnafı zor durumda bırakmaktadır. Salgın sonrası sosyal ilişkiler konusunda Murat Şahin ve Taner Tunç tarafından geliştirilen ve hâlihazırda yayın aşamasında olan Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Ölçeği (SSSİ) çalışması esnasında salgın sonrasına yönelik derinlemesine araştırma yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda üretilen nicel bir çalışmanın yanında nitel bir çalışmaya gerek duyulmuştur. Bu çalışma, salgın sonrası sosyal ilişkilere yönelik esnafın görüş ve düşüncelerine odaklanmaktadır. Kent hayatının önemli bir parçası olan esnaf, gerek sahip olduğu işletmeden dolayı geçimini sağlaması, gerekse bulunduğu muhitteki insanlarla sosyal ilişkilerini sürdürmek durumundadır. Bu anlamda salgın sürecinin etkilerinden en çok etkilenen kesimi ve sürecin canlı şahidi esnaflardır. Sabahın erken saatinde dükkanını açan esnaf, akşamın belli bir vaktine kadar çalışmaktadır. Dükkanını açmadığı zaman veya işleyiş konusunda bir takım kısıtlamalara gidildiğinde birçok

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnafın Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

problemlerle karşı karşıya gelmektedir. Dükkân kirası, evinin geçimi, vergiler, yanında çalıştığı elemanlar ve diğer ihtiyaçlar için esnaflık yapan kişi dükkânını açmak durumundadır. Esnafın görüş ve düşüncelerine göre salgın sonrası sosyal ilişkilerin nasıl olacağı ve bunun başta esnafın olmak üzere toplum üzerindeki etkilerini sosyolojik olarak ortaya koymayı gerekli kılmaktadır. Salgınların tekrar ortaya çıkma ihtimali karşısında insanlar hangi alışkanlıklarını terk edip, kazandıkları hangi alışkanlıklarını devam ettirecektir? Salgın sonrası insanların sosyal ilişkileri nasıl olacaktır? Çalışmada bunun gibi sorulara esnafın verdiği cevaplar, bakış açıları ve öngörülerini üzerinden değerlendirilmektedir. Bütün bu süreçlere salgın döneminin öznesi diyebileceğimiz esnafın gözüyle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Salgınların Toplumlar Üzerinde Bıraktığı Etki

Salgınlar, doğası itibarıyla insan sağlığını önemli ölçüde tehdit etmektedir. Sağlık, bütün toplumlarda kültürel bir değer olarak ve insanın hayatta kalması için ön şart olarak kabul edilmektedir. Salgın dönemleri ile birlikte insan sağlığına yönelik tehditlerin evrenselleşmesi, mekân ayırt etmeksizin varoluşu tehdit etmektedir. Bu durum toplumların ekonomik, politik ve kültürel yaşantısına da sirayet etmektedir. Salgınlar, günümüzde risk toplumlarının özelliklerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Beck, 2019: 127). Sağlığı tehdit eden risklerle birlikte, belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Belirsizlikler ise, genel itibarıyla insanda korku ve endişe yaratmaktadır (Yaşar, Yalman & Çelik, 2021: 207). Korku içindeki bir toplum, riskin kendisini ortadan kaldıramasa bile, riskli gördüğü her eylemi mahkûm etmektedir (Furedi, 2017: 33). Salgın dönemlerinde, durumlar belirsiz ise, ne yapılacağı ve ne ile karşılaşılacağı açık değilse, güvensizlik ortaya çıkmaktadır (Bauman, 2018: 82). Salgınların ortaya çıkması, yayılması ve sona erse dahi toplumlar üzerinde bıraktığı etkiyi bütün olarak düşündüğümüzde salgın kaynaklı belirsizlikler, söylentiler, güvensizlik ortamı varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Modern öncesi dönemlerde de bulaşıcı hastalıklar bulunmaktaydı; ancak günümüz modern toplumlarının taşıdığı risklere bakıldığında ise hastalığın taşınması ve hızlı yayılması söz konusu olmaktadır (Giddens, 2012: 92). Örneğin, Covid-19 salgını, 2020 yılı başlarında Çin'in Wuhan kentinde ilk defa ortaya çıkmasından yaklaşık 8 saat sonra İtalya'da görülmüştür. Sosyal hareketliliğin küresel ölçekte bu denli arttığı günümüz dünyasında, salgınlar da aynı hareket hız ve yoğunluğuna bağlı olarak yayılmaktadır. Bu durum toplumların kültürel hayatını değişime zorlamaktadır. Küresel salgınlar ve onlara karşı verilen tepkiler, her toplum için aynı değildir. Bunlar toplumdan topluma ve zaman içinde değişim göstermektedir (Varlık, 2020: 22). Dolayısıyla salgın süreci her toplumu aynı şekilde etkilememektedir. Ancak salgınların toplum hayatında meydana bıraktığı etkiler baktığımız zaman, belirsizlik, korku, güvensizlik durumları belirlemektedir. Salgının yarattığı belirsizlikler ve hastalığa yakalanma korkusu nedeniyle salgın süreçleri insanların güven yaklaşımlarını (Ward, 2020: 3) ve bu durum da toplumdaki sosyal ilişkileri etkilemektedir. Çünkü salgın sürecinde herkes potansiyel olarak ya salgın hastalığı yakalanabilir ya da hastalığı bulaştırıcı olabilir özelliğini üzerinde taşımaktadır.

Sosyal Değişim Aracı Olarak Salgınlar

Tarih boyunca meydana gelen doğal afetler, depremler ve salgınlar gibi sosyal değişimi tetikleyen unsurlar nedeniyle toplumlar kültürlerini, gündelik hayat pratiklerini ve sosyalkurumlarını yeniden düzenleyip inşa etmişlerdir (Koca, 2021: 19). Covid-19 gibi salgın hastalıklar, sosyal yapı ve süreçlerinden etkilenmekte ve uzun bir sürece yayılması halinde sosyal yapılarda bir takım değişikliklere neden olacağını ileri sürmek mümkündür (Şenses, 2021: 364). Toplumları bu denli etkileyen, salgınlar nedeniyle insanların kültürel hayatı, alışkanlıkları, sosyal etkileşim süreçleri ve sosyal ilişki biçimleri değişmektedir. Örneğin, 2003 yılında Çin'de ortaya çıkan SARS salgını sonrasında insanların alışveriş tutumları değişmiştir. Pek çok insan dışarı çıkmaktan korktuğu için çevrimiçi alışverişlere yönelmiştir (ESCARU, 2020: 11). Bu durum alışveriş, üretim ve tüketim kültüründe birçok değişikliğe yol açmıştır. Bütün bu değişiklikler, gündelik hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Temassız alışveriş de bu kapsamda değerlendirilebilir. Alışveriş alışkanlıklarında meydana gelen bu değişiklikler, toplumun diğer alanlarına da sirayet etmektedir.

Covid-19 salgınının ekonomi, sosyal yaşam, üretim ve tüketim gibi farklı alanlarda etkisi bulunmaktadır (Demir, 2021: 131). Covid-19 salgını kapsamında uygulanan karantina uygulamaları, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleri, hatta toplu ibadetleri dahi askıya alarak, insanların gündelik hayat pratiklerini değiştirmiştir. Bütün bu tedbir ve uygulamalar salgın süreci ile ilgili olduğu düşünülse dahi oluşturulan bu yeni davranış biçimlerinin izlerinin kalacağı söylenebilir (Poyraz, 2021: 281). Covid-19 salgını ile birlikte eğitim gereksinimlerini karşılamak için uzaktan eğitim ortaya çıkmıştır. Teknolojinin de sunduğu bu imkânlarla birlikte ortaya çıkan yeni durumlar, toplumların birçok alandaki uygulamalarını değiştirmektedir.

Salgın Sürecinin Faal Aktörü Esnafın

Türk Ticaret Kanunu (TTK) Madde-15'e göre "İster gezici olsun, ister bir dükkânda veya bir sokağın belirli yerlerinde sabit bulunsun, ekonomik faaliyeti sermayesinden fazla bedenî çalışmasına dayanan ve geliri belli sınırı aşmayan ve sanat veya ticaretle uğraşan kişi esnafıdır." (TTK, 2011). Kent hayatının önemli bir parçası

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaf Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

olan esnaf, bulunduğu konum itibarıyla hem geçimini sağlamakta hem de bulunduğu muhitin belirgin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Geçimini esnaftan kazanan insanlar, salgın döneminde de olsa dükkânını veya tezgâhını açmak durumundadır. Dükkânını veya tezgâhını açamayan esnaf, birçok zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Salgın dönemi olsun veya olmasın, bir esnaf hem dükkânını veya tezgâhını açmak hem de kent hayatında dışarıya bağımlı olan insanlar gereksinimlerini karşılamak için esnafa ulaşmak durumundadır. Dolayısıyla esnaflık salt bir gelir kapısı değildir. Dünya görüşü olarak toplumun her kesimine yakın duran esnafın toplumsal yapı içerisinde orta bir yer ve denge, süreklilik ve bütünleştirici bir rolü bulunmaktadır (Özerkmen, 1994: 273). Aynı zamanda bulunduğu muhitte güvenilir ve insanların birtakım ihtiyaçlarını karşılayan kişidir. Dolayısıyla salgın tedbirleri kapsamındaki uygulamalar, esnaf ile müşteri arasındaki ilişkileri de belirlemektedir.

Bu bağlamda salgınların toplum üzerinde bıraktığı etkiyi, insanların salgın olayına verdiği tepkileri ve bu kapsamda aldıkları tedbirleri en iyi gözlemleyen gruplardan birisi olarak esnafı görebiliriz.

İnce (2020) tarafından yapılan “*Küresel Afetin Yansımaları: COVID-19’un Bitlis Esnafı Üzerindeki Etkileri*” adlı çalışmada salgının yayılımını engellemek için dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de hükümet tarafından alınan kararlar çerçevesinde birçok alışveriş mekânları belli bir süre kapalı kalmak zorunda kaldı ve bazı esnaf uzun sayılabilecek bir süre hiç alışveriş yapamadığını vurgulamaktadır (İnce, 2020: 134). Bhatti & Lisaniler (2021) tarafından yapılan “*Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası Üyelerine Yönelik Covid-19’un İşletmelere Etkisi Anketi Değerlendirme Raporu*” adlı çalışmada Covid-19 kapsamında alınan tedbirlerden dolayı katılımcılar olumsuzluklarını %81’i büyük ölçüde, %18’i etkilendik şeklinde belirtmektedir. %1’lik kısım ise salgın sürecinden etkilenmediğini ifade etmektedir (Bhatti & Lisaniler, 2021). Mevlana Kalkınma Ajansı (2020) tarafından yapılan “*Covid-19 Salgınının TR52 (Konya-Karaman) Bölgesindeki Ekonomik ve Sosyal Etkileri*” adlı Covid-19 Ekonomik Durum Araştırması’nda Karaman il geneline salgın ile birlikte iş yeri açmada %25-30 civarında bir azalma; boş dükkân sayısında artış; aylık olarak yaklaşık 20-25 işyerinin kapandığı görülmektedir (Mevlana Kalkınma Ajansı, 2020).

Yapılan son araştırmalar gösteriyor ki, salgın dönemlerinin esnaf için birçok açıdan zor geçtiğini göstermektedir. Bir de bunun sosyal boyutlarını da dikkate aldığımızda, salgın olmasının boyutu giderek daha karmaşık bir boyut almaktadır. Yapılan araştırmalarda salgın sürecinin sosyal boyutuna ve bu bağlamda salgın sonrasına yönelik araştırmalar yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

Günümüz koşulları içerisinde var olan salgın hastalıklar ortadan kalksa bile, yeni salgınların ortaya çıkma ve hızla yayılma potansiyeli bulunmaktadır. Dolayısıyla salgın döneminde uygulanan tedbirlerden bazıları, salgın sonrasında da devam etmesi muhtemeldir. Ancak hangi uygulamaların salgın sonrasında da devam edeceği hususu, aslında toplumda meydana gelen değişimlerin ne yönde olacağını göstermektedir. Özellikle sosyal ilişkilerde nasıl ve ne yönde değişimler meydana gelecektir? Bu tür bir soruya pratik cevaplar esnaf gibi toplumun her kesimi ile ilişki içerisinde olan kişilerden gelebilir. Bu çerçevede araştırma, esnafın görüş ve düşünceleri çerçevesinde salgın sonrası sosyal ilişkilerin nasıl ve ne yönde olacağını incelemektedir.

Salgın Tecrübesinin Salgın Sonrası Sosyal İlişkilere Yansımaları

Sosyal yapılanmanın değişimi süreci, toplumsal yapının bütününe birçok açıdan tehdit altında olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır (Ahmadı, 2020: 69). Koronavirüs yayılımı hala devam etmekteyken, salgın sonrasına ilişkin dünyayı nelerin beklediğine ilişkin tartışmalar da devam etmektedir (Sertkaya & Baş, 2021: 148). Dünyayı küresel çapta etkisi altına alan salgın hastalıklar insanları psikolojik, sosyolojik, ekonomik, politik, sağlık vb. açılardan etkilemekte ve gündelik hayatlarında kendi istekleri veya yasal düzenlemeler ile değişiklikler yapmalarını, yenisünya düzeninde hayatta kalabilme becerileri ve savunma mekanizmaları geliştirmelerinin neden olmaktadır (Elçiçeği, 2020: 26-27). Salgın süreci sona erse bile, sürecin bizlere öğrettiği pek dersin ve uygulamanın, bundan sonra iş ve sosyal yaşamımızda bir takım izler bırakacaktır (Tiftik, 2021: 27). Salgın döneminde uygulanan tedbirlerden maske kullanımı, salgının ortadan kalkmasıyla birlikte gündelik hayat pratikleri içerisindeki önemi giderek azalacaktır. Ancak sosyal mesafe ve hijyen tedbirleri uygulanmaya devam edeceği öngörülmektedir. Sosyal yaşam içerisinde insanların sosyal çevresiyle ve kamusal alandaki ilişkilerinin boyutu değişecektir. Salgın sürecindeki deneyimler, bu bağlamda salgın sonrasındaki sosyal ilişkileri etkileyecektir. İnsanlar, salgın ile birlikte yeni bir sosyal kimlik inşa etmektedir. Salgın döneminde Covid-19 virüsüne yakalanmış veya yakalanmamış olanlar, Covid-19 virüsünü ağır geçirenler veya hafif geçirenler, Covid-19 virüsünden yakın(lar)ını kaybedenler veya kaybetmeyenler şeklinde, sosyal kimliğinin tanımlayıcı bir parçası haline gelmektedir. İnsanların bazı özellikleri doğuştan gelmekte, bazı özellikleri de salgın döneminde olduğu gibi sonradan kazanılmaktadır. Süreklilik arz etmese bile, sosyal hafızada kişi iradesinin dışında kullanılabilir. Böyle bir durumda kişiler sahip oldukları özellikleriyle damgalanmaktadır (Goffman,

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

2020). Bu durum hem kişinin kendisi tarafından hem de kişinin sosyal çevresi tarafından bilinmektedir. Bu durumda Covid-19 virüsünün bireyler üzerinde bıraktığı etkiler, salgın sonrasında sosyal ilişkilerini etkilemektedir.

Kamusal alan uygulamaları, toplu alanlardaki uygulamalar, toplu taşımanın kullanımı veyabancılar karşı yaklaşımlar değişecektir. Sosyal mesafe ve temizlik kurallarına ilişkin uygulamalar titizlikle takip edileceği beklenmektedir. Güven ile boyutlanan sosyal ilişkiler yeniden düzenlenecektir. Buna bağlı olarak sosyal mesafe uygulamaları gündelik hayat pratikleri içerisinde koruyucu tedbirlerin başında gelecektir.

Salgın sürecinde, insanlar sosyal sermayeye yönelmektedir. Başta kişinin ailesi olmak üzere, en yakınlarına yönelmesine, onlarla daha çok vakit geçirmesine sebep olmaktadır. Günümüz koşullarında salgın vesilesiyle ailesiyle daha çok vakit geçiren insanlar, salgın sonrasında da bu alışkanlıklarını devam ettirme eğilimi göstereceği öngörülmektedir. Bukapsamda koruyucu tedbirler ön plana çıkacağı düşünülmektedir. Bu dönemde esnaflar, işletmelerinde başta temizlik ve sosyal mesafe uygulamaları olmak üzere, sosyal ilişkilerinde yeniden güveni temin edeceği yaklaşımlar sergilemesi beklenmektedir. Bu da esnafların ve müşterilerin beklenti ve yaklaşımlarını değiştirecektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma salgın sonrasında sosyal ilişkilerin nasıl ve ne yönde olacağına ilişkin esnafların görüş ve düşüncelerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada “Esnafların görüş ve düşüncelerine göre salgın sonrası sosyal ilişkiler nasıl olacaktır?” sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmanın odağı ise sosyal ilişkilidir. Buna göre araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Öznel olarak alınan nitel araştırmalar, insan ve grup davranışlarının nedenini ve nasıldığını anlamaya yöneliktir. Araştırmacı, bireylerin algıları, duyguları, tecrübeleri ve düşüncelerinden yola çıkarak olgu ve olaylar anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır (Gürbüz & Şahin, 2015: 109).Durum çalışmasındaki amaç, araştırmaya konu olan olayın derinlemesine ve bütüncül bir şekilde anlamaktır (Punch, 2005: 144). Durum çalışması, aynı zamanda Bir olaya ilişkin açıklamaları göstermek ve bir olayı değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Durum çalışması olarak tercih edilmesinin sebeplerinden birisi salgın sonrasına ilişkin yaklaşımlardaderinlemesine verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda nitel bir çalışma ile daha yoğun ve sağlıklı verilere ulaşılma imkânı bulunmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklem grubu, Samsun İli İlkadım ve Atakum İlçelerinde esnaflık yapan kişiler ile sınırlandırılmıştır. Buna göre belirlenen bölgelerde esnaflık yapan kişiler arasında basit tesadüfi yöntemle esnaflık yapan 1 kadın, 10 erkek olmak üzere toplam 11 kişiden oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma için oluşturulmuş yarı-yapılandırılmış görüşme formu kapsamında derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşmeler, hem sabitseçenekli cevaplamayı hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2014:152). Görüşülen esnafların farklılıklarında çalışmalarına dikkat edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizinde betimsel ve içerik analizi birlikte kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler, elde edilen bulguları düzenlemek ve yorumlanmış bir biçime sokmak için betimsel analiz, toplanan verileri açıklayabilmek için belirli kavram ve ilişkilere ulaşmak için içerik analizi içerik yöntemiyle analiz edilerek (Yıldırım & Şimşek,2006: 227) bulgulara ulaşılmış, değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

Katılımcı Bilgileri

Çizelge 1: Katılımcı Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Mesleği	Ekonomik Durumu
E1	45	E	Önlisans	Bilgisayar Teknisyeni	Orta Düzey
E2	31	E	Önlisans	Doğalgaz Tesisatçısı	Orta Düzey
E3	32	E	Lisans	Elektronik Satış ve Tamir	Orta Düzey

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

E4	48	E	Lise	Kuaför	Orta Düzey
E5	38	K	Lise	Bayan Kuaförü	Orta Düzey
E6	36	E	Lisans	Kafe İşletmecisi	Orta Düzey
E7	69	E	Ortaokul	Terzi	Orta Düzey
E8	34	E	Önlisans	Spor Salonu İşletmecisi	Orta Düzey
E9	52	E	İlkokul	Bakkal	Orta Düzey
E10	56	E	Lise	Hediyelik Eşya	Orta Düzey
E11	49	E	Ortaokul	Çay Bahçesi İşletmecisi	İyi

Çizelge 1, araştırma kapsamında görüşülen esnafların belli kişisel özelliklerini göstermektedir. Buna göre Samsun'un merkez ilçeleri İlkadım ve Atakum bölgelerinde çeşitli iş kollarında esnaflık yapan 11 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşülen esnaflar 31 ila 69 yaş arasında değişmektedir. Görüşülen 11 esnaftan 10'u Erkek, 1'i Kadındır. Bu durum esnaflar arasında kadın işletmecilerin çok az yer tuttuğunu göstermektedir. Görüşülen esnaf katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında 1 İlkokul, 2 Ortaokul, 3 Lise, 3 Önlisans ve 1 Lisans mezunudur. Görüşülen her bir esnaf, farklı bir iş kolunda çalışmaktadır. Gelir durumlarına ilişkin olarak 1 katılımcı kendi durumunu iyi, diğerleri de orta düzey olarak değerlendirmiştir.

Covid-19 Hastalığından Etkilenme Durumu

Çizelge 2: Esnaf ve yakınlarının Covid-19 Hastalığından etkilenme durumu

Katılımcı Esnaflar	Kendisinin Yakalanma Durumu	Test veya Kontrol Yaptırma Durumu	Yakınlarına Bulaştırma Durumu	Yakın Çevresinin Yakalanma Durumu	Yakın Birini Kaybetme Durumu
E1	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet (Dayısı)
E2	Evet	Evet	Hayır	Evet	Hayır
E3	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır
E4	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
E5	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır
E6	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet (Babaanne)
E7	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
E8	Evet	Evet	Hayır	Evet	Hayır
E9	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet
E10	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır
E11	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır

Çizelge 2, esnafların kendileri veya yakın çevrelerinde Covid-19 virüsü nedeniyle sıkıntı yaşayanları göstermektedir. Buna göre görüşme gerçekleştirilen esnaflardan 6 kişi Covid-19 hastalığına yakalanmıştır. Ancak Covid-19 hastalığına yakalanmayan 5 esnaftan 3'ü Covid-19 testi yaptırdıkları görülmektedir. Hastalığı bulaştırma durumlarına göre 1 esnaf, Covid-19 hastalığını çevresine bulaştırdığını belirtmektedir. Katılımcı esnaflardan 10 kişinin eş, dost, akraba, komşu gibi yakın çevresinde Covid-19 hastalığına yakalanan olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Covid-19 virüsü nedeniyle 4 esnafın yakın çevresindeki kişiler hayatlarını kaybetmiştir.

Salgına Yakalananlar

Katılımcı esnaflardan **E1** "(Covid-19 virüsüne) yakalandım. Açıkçası beni çok etkilemedi, hafif atlattığım için işimi evden hallededildim.", **E2** "(Covid-19 virüsüne) yakalandım. Kendi işimi yaptığım için o zaman dükkânım kapalıydı. Çalışamadım ama yanımda çalışan kalfanın parasını tam ödedim.", **E6** "(Hastalığa) yakalandım. Yakalanmadan önce hiç test yaptırmamıştım. Bilinçsiz bir vatandaş gibi hissettim. Şanssız ve çaresiz olduğumu düşündüm. Daha dikkatli olabilirdim.", **E7** "Evet (hastalığa) yakalandım. Yaşlıtlarıma göre ağır atlatmadım ama Korona sebebiyle farklı sağlık sorunlarım oluştu.", **E8** "(Evet, yakalandım. Bu durum beni) fiziksel ve psikolojik anlamda çok etkiledi. Beslenme zayıflığı, kas kaybı, eklem ağrısı, metal olarak bozukluk yani konsantrasyon eksikliği." ve **E9** "Virüse 3 kere yakalandım." şeklinde ifade ederek, salgına yakalandıklarını belirtmektedirler. Salgına yakalananların, salgın sonrası sosyal ilişkilere ilişkin bakış açılarını etkilemektedir. Örneğin, katılımcılardan E7 yakalandığı Covid-19 virüsünü hafif atlattığını ancak farklı sağlık problemlerinin ortaya çıkmıştır. Buna göre bir kişinin salgına yakalanması, salgın sonrasına ilişkin bakış açısını değiştirebilir.

Salgına Yakalanmayanlar

Katılımcılarından salgına yakalanmayanlardan **E3** "(Covid-19 virüsüne) yakalanmadım. Test

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnafın Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

yaptırmadım. Kendimden de hiç şüphe etmedim.”, **E4** “(Covid-19 virüsüne) yakalanmadım. Yakalanma korkusu yaşamadım, ama tedbirlerimi aldım. Üç defa test yaptırdım.”, **E5** “(Covid-19 virüsüne) yakalanmadım. Test yaptırmadım. Hiç de korkmadım.”, **E10** “(Virüse) yakalanmadım. Yakalanma korkusu (da) yaşamadım. Test yaptırmadım. Steril olmaya çalışıyorum.” ve **E11**’un “(Covid-19 virüsüne) yakalanmadım. (Ancak yakalanma korkusu) tabi ki (yaşadık). Test değil de, doktora gittik. Tavsiye ettiği ilaçları kullandık. Vitamin olarak onları kullandık. İlaç verdi bize. İlaçları kullandık. Maske mesafe bunları hijyen olarak baştan beri kullandık.” ifadelerinden anlaşıldığı üzere, salgına yakalanmadıklarını belirtmektedirler. Ancak salgın sürecinde tedbirli davranmaya çalıştıklarını belirtmektedirler. Salgına yakalanmayanlar, salgın süreci ve salgın sonrasına ilişkin görüş ve düşüncelerinde bir farklılık bulunmayabilir. Örneğin katılımcılardan E4 steril olmak dışında, salgına ilişkin bir endişe taşımadığı görülmektedir. Buna göre bir kişinin salgına yakalanmaması, salgın sonrasına ilişkin bakış açısını etkileyebilir.

Yakın Çevresinden Dolayı Etkilenenler

Salgın sürecinde katılımcıların yakın çevresinde hastalığa yakalanma durumlarına ilişkin **E1** “(Yakın çevresinde Covid-19 virüsüne bulaşan) oldu. Bize bulaştırdı ve araya mesafe girdi. (Bu süreçte) maalesef dayımı (kaybettik). Çok üzüldük. Kronik hastalığı yoktu, çok yaşlı da değildi.”, **E2** “(Yakın çevresinde Covid-19 virüsüne bulaşan) oldu. Yakın olduğumuz için daha tedbirli ve dikkatli olduk. (Ancak bu süreçte herhangi bir yakınımı kaybetmedim).”, **E3** “(Yakın çevremde Covid-19 virüsüne) kaynamam yakalandı. Normal grip hastası gibi atlattı. Ne psikolojik ne de başka bir türlü etkilemedi bizi.”, **E4** “Annem babam (Covid-19 virüsüne) yakalandılar. Uzun süre görüşemedik. Zor bir süreç geçirdim. Yanlarına dahi gidemedim. (Çevremde virüs nedeniyle) yakın biri ölmedi.”, **E6** “Arkadaşlarımın ve akrabalarımın (Covid-19 virüsüne) yakalanması beni korkuttu. Onlar için endişelendim. (Hastalıktan dolayı) babaannemi kaybettim.”, **E8** “Annem babam (hastalığa yakalandı). Annem yoğun bakımda yattı. Aşırı stresli geçti. Psikolojik olarak tamamen çöktük. İyileştiklerinde yanlarına gidemedim. Alışverişlerini yaptım, getirdim bıraktık, o kadar.”, **E9** “(Komşum) yakalandı. Altındaki komşumuzu kaybettik. Daha fazla korku ve panik olduk. Kendim ve ailem daha fazla dikkat etmeye başladık. Evin içinde otururken bile mesafemiz vardı.”, **E10** “Komşulardan (yakalanan) oldu. İlişkimiz yoktu zaten, ama aynı apartmandayız.” ve **E11** “(Yakın çevremde hastalığa yakalananlar) oldu. Haliyle korktuk. Korku var. Mesafe koyduk. Mesafe kesin yani uzak durma. Mümkün mertebe uzaktan selamlaşma gibi.” şeklinde ifade etmektedirler.

E5 “(Virüsten dolayı herhangi bir yakınımı) kaybetmedim.” ifadesinde belirttiği gibi salgın sürecinde herhangi bir yakınımı kaybetmediği görülmektedir. Salgın sürecinde hem kendisi hem de yakın çevresinde etkilenen bulunmamaktadır. Ancak **E7**’nin “Çevremde (hastalığa bulaşan) oldu, ben bulaştırdım. Çok kötü bir durum. Çünkü mesuliyet bana ait. Allah göstermesin bir şey olsaydı, ailesine ne hesap verirdim. (Ayrıca hastalık nedeniyle) kardeşim vefat etti. Çok üzüldüm. Hiçbir şey eskisi gibi değil artık.” ifadesinde belirttiği gibi katılımcının kendisinden dolayı mağdur olan yakınları da bulunmaktadır.

Salgın sürecinde katılımcı esnafın, ailesi, akrabaları, komşuları veya arkadaşlarında hastalığa yakalananların olması ve süreci hangi şiddette geçirdiklerine göre de bakış açıları değişebilir. Örneğin E7 yakın çevresine hastalığı bulaştırdığından dolayı, kendini mesul hissetmektedir. Bu durum salgın sonrasında bile sosyal ilişkilerini önemli ölçüde etkileyeceği söylenebilir.

Salgın ve Güven İlişisine İlişkin Görüş ve Düşünceler

Salgın ile Güven Arasında Bir İlişki Vardır

Salgın ile güven arasında bir ilişki olup olmadığı katılımcılara sorulmuştur. Katılımcılardan 3 kişi salgın ile güven arasında bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre **E2** “Evet, düşünüyorum. Esnaf arkadaşlar pek ciddiye almadıkları için virüsü daha ağır atlattılar.”, **E4** “Kesinlikle güven önemli, çünkü her şey güvene dayalı. Artık insanların hayatını riske atacağından şüphe ediyorum. Dediğim gibi virüslü olduğu halde insanların hayatını riske atanlar oldu. Hiç duyarlı değil.” ve **E11** “Evet. (Çünkü) güvenemiyorsun. Kimseye güvenemiyorsun. Çünkü kapıdan dışarı çıksa adam, ve bir şey atsa adam ne diyor bulaşabilir diyor. Nefesten bulaşabilir diyor. Bu durumda biz kime güveneceğiz. Kimseye güvenemeyiz. Tedbirlerimizi en iyi kendimiz alabiliriz. Başka güven diye bir şey kalmadı. Güvenemeyiz. (Örneğin) Çalışan elemanım var. Abi hastayım dediği an işe çıkaramıyorum. Risk alamam. Risk alamıyoruz. Çocuk okula gitse, okuldan gelse az hastalansa hemen tedbir almak zorunda kalıyoruz. Bu da her şeyi etkiliyor. İşimizden evimize kadar her şeyimizi etkiliyor. Biliyorsunuz motorlu kuryeler var. Evinize ihtiyaçlarınızı getiriyorlar. Onlardan da korkuyoruz. Herkesten korkuyoruz yani. Nasıl etkilemesin. Her şeyimizi etkiliyor. Yani etkilenmemek durumu mümkün değil. Güven kalmadı, her an her şey olabilir. Tedbirli olmak zorundayız. Harcamalarımıza bakıyoruz.” şeklinde ifade etmektedirler. Buna göre salgın süreci sosyal ilişkilerde güven olgusunu öne çıkarmaktadır. İlişkilerde güven anlayışına göre sosyal mesafe düzenlenmektedir.

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaf Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

Salgın Güven Arasında İlişki Yoktur

Salgın ile güven arasında bir ilişki olmadığını belirten 8 katılımcı bulunmaktadır. Bu durumlarını **E1** “Hayır.”, **E3** “Hayır, düşünmüyorum. Bu yüzden aşı bile yaptırmadım.”, **E5** “Hayır kesinlikle yok.”, **E6** “Hayır, pek düşünmüyorum. (Ancak insanlara) hiç güvenmiyorum. Hayatın olağan akışının getirdiklerinden dolayı güvenmekte zorlanıyorum. Sürekli iletişim halindeyiz. Güvenmek açıkçası zor.”, **E7** “Hayır. (Ancak çevreme artık hiç güvenmiyorum.”, **E8** “Bence pek ilişki yok. Herkes hastalığa yakalandığını söylüyor. (Ona göre) mesafe koyuyor, biz de mesafeli oluyoruz.”, **E9** “Bence yok. (Ancak) açıkçası (insanlara) güvenmiyorum. Dediğim gibi dükkânıma sohbe gelen adama nasıl güveneyim. Maskesini indiriyor. Dükkanda alakası olmayan ürünleri elliyor. Güvenemem.” ve **E10** “Yoktur. Güven duymak başka bir şey, steril olmak başka bir şey. İnsanların steril olmasını tercih ederiz, o ayrı. Salgın ile güven arasında bir ilişki yok bence. (Güven konusunda) dünkü gibi, bugünkü gibi... ortak hayata devam ederim. Steril hayata devam ederim.” görüşünü öne sürmektedirler. Katılımcıların ifadelerine göre güven problemi, salgından dolayı olmadığı değil, sosyal ilişkilerdeki genel durumu göstermektedir. Buna göre katılımcıların önemli bir kısmı güven olgusu, salgın olayına indirgenemez. Çünkü güven, bütün sosyal ilişkileri belirleyen bir husustur. Dolayısıyla bunun salgın ile bir bağlantısı yoktur, görüşü üzerinde esnaf katılımcılar birleşmektedirler.

Salgın Sürecine İlişkin Görüş ve Düşünceler

Salgın sürecinde sosyal ilişki durumlarına ilişkin olarak **E5** “(Salgın sürecinde) ailemle (vakit geçirdim. Çünkü evlere tıklılıp kaldık. Köyde geçirdim.”, **E6** “Salgında işletmelerin kapalı olmasından dolayı en fazla kendimle vakit geçirdim. Müzik alanındaki hobilerimi geliştirmeye çalıştım.”, **E7** “Ben dikkat etmedim. Misal dükkânıma gidip arkadaşlarımı ağrılamaya devam ettim. (Ayrıca) evde televizyon izledim, haberleri takip ettim, eşimle.”, **E8** “(Salgın sürecinde) evdeydim, yalnızdım. Çok aktif geçemedi. Salon kapalıydı. Sosyallik bitmişti. Evde spor yaptım. Çünkü tek başına yapacak başka bir aktivite yok. Vücudumu korumak için daha çok egzersiz yaptım. Bu da beni sağlık açısından zorladı.”, **E9** “Benim için (salgın) sürecinde pek sıkıntı olmadı. Bakkallar açık olduğu için dükkândaydım. Kapalı olduğunda eve gittim, ailem ile beraberdik.”, **E10** “Salgın döneminde ailemle vakit geçirdim. Kontrollü oluyorsun. Normal zamanda da öyle de. Bu dönemde zorunlu olarak aile ile daha çok vakit geçiriyoruz. Bu dönemde iş ve aile, başka yer yok. Daha iyi itina olması, salgın dönemlerinde biraz daha itina olması lazım. Bu tür zamanlarda biraz daha efor olmalı. Toplumda bir takım değişiklikler olacağını sanmıyorum. Ama salgın döneminde ise dükkânı kapatıyoruz. Toplumda maske takıyoruz. Bu efordur yani. Efor kaybolur yani.” ve **E11**’in “(Bu süreçte) ailemle (vakit geçirdim). Çünkü insanın en son gideceği nokta ailesidir. Evet bize bunu anlattı.” belirttiklerine göre katılımcılar salgın sürecinde genel olarak aileleriyle vakit geçirdikleri görülmektedir. Bu durum salgın gibi toplumda tedirginlik yaratan bir süreçte insanlık, kendilerine en yakın görünen aileleriyle vakit geçirmektedirler. Esnaf katılımcılar için, dükkânların kapalı olduğu zaman dilimlerinde, aileleriyle birlikte olmaktadır.

Salgın Sürecini Fırsata Çevirenler Esnaf

E3’ün “Salgın sürecini fırsata çevirim ama 1 liralık malı 3 liraya asla satmadım. Fırsatı değerlendirirdim, fırsatçılık yapmadım. Zaten insanlar bunun için benimle alışveriş yapmaktan memnun kaldılar. Sürümden kazandım. Benim fırsatım bu oldu, bunlar. (Bu anlamda salgın sürecinin zor geçtiğini) düşünmüyorum. Her şeye hazırlıklı olduğumu düşündüğüm ve hazırlıklı davrandığım için Covid sürecini bir fırsata çevirdiğimi düşünüyorum. Herkes bu süreçte elektronik malzemeler satın aldı, çok satış yaptım. (Salgın sürecinde) Müşterilerimle (vakit geçirdim) desem daha doğru olur. İnsanlar elektronik cihazlara mecbur kaldıkları için satışlarım çok çok arttı ve en çok müşterilerimle birlikte olmak zorunda kaldım. Pandemi sürecinde aktif olan bendim. Yasaklarda herkes evinde olmak zorundaydılar. Ancak benim için böyle bir engel yoktu, ben onların ayağına gittim. Genellikle hareket halindeydim.” şeklindeki ifadesine göre salgın sürecini esnaf olarak kazançlı çıktıklarını belirtmektedirler. Günümüzde salgın döneminde, dijital uygulamalar öne çıkmaktadır. Eğitimden, alışverişe, sağlık randevuları, bankacılık işlemleri vs. genel olarak dijital uygulamalar ile sağlanmaktadır. Bu dönemde özellikle dijital ürün satan bilgisayar tamir ve satış yerleri açısından fırsat olarak görülmektedir.

Bu süreci esnaf olarak fırsata çevirenlerin yanında **E2** “(Salgın sürecinde) en çok ailemle vakit geçirdim. Çünkü dükkân bir süre kapalı kaldı. Onun dışında da kısıtlamalar olduğu için dükkân belli saatlerde açık kaldı. Bende en çok ailemle birlikte oldum. Evde bol bol vaktim oldu. Eşime çok yardımcı oldum. Ona elimden geldiğince yardım ettim.”, **E10** “(Evde ailemle beraber) mukabele okuduk. Kuran okuduk. Abdest aldık. Namaz kıldık, ders yaptık. Allah dedik. Çocukların üniversite imtihanlarına yardımcı olduk. Vakit yetmiyor. 24 saat az geliyor.” ve **E11**’un “Mesela evdeki tüm her şeyi tamir ettim. Onu söyleyebilirim yani. Evimi boyadım. Hamur işlerinde bayağı yol kat ettim. Beraber yaptık her şeyi. Mesela ütüyü yaptım. Ev süpürdüm. Çocuklarla ders yaptık. Çok ciddi manada şey oldu.” ifadelerindeki gibi süreci aileleriyle birlikte vakit

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

geçirmek açısından fırsat olarak görenler de bulunmaktadır.

Salgın Sürecinde Zorlanan Esnaflar

Salgın süreci sağlık, psikolojik ve toplumsal olarak birçok açıdan zor geçmektedir. Bu sürece ilişkin olarak katılımcılardan **E4** “*Hem maddi hem manevi olarak zor geçti. En bariz örnek dükkânım uzun süre kapalıydı. Uzun bir süre iş yapamadım. Salgın sürecinde) hiç kimseyle görüşmedim. Çünkü yasaktı ve riskliydi. Ailemle bile görüşemedik. Onları riske atmak istemedim. Çünkü yaşlı insanlar.*”, **E5** “*Çalışamadım, çok zor geçti. Maddi olarak zor bir süreç geçirdim. Kirada oturan bir insanım, kiralarım sarktı, ödeyemedim. (Salgın) bütün hayatımı değiştirdi. Psikolojik olarak çöküntüdeyim. Bundan önce domuz gribi, kuş gribi vardı. Ama bu çok yaygın bir virüs olduğu için psikolojik olarak daha korkutucu.*”, **E6** “*Yasaklardan dolayı zor geçtiğini düşünüyorum. Somut bir örnek ise kafelerin ve diğer mekânların kapalı olması, uzun bir süre benim de işyerim kapalı kaldı. Çok kötü bir durum.*”, **E7** “*Hastalığım sonrasında sebep olduğu sağlık sorunları nedeniyle işimi eskiye nazaran yapamaz haldeyim.*”, **E8** “*Kesinlikle psikolojik olarak çok zor geçti, yıprattı. Hastane süreçleri beni mahvetti.*”, **E9** “*Çok zor zamanlar geçirdik. Hem maddi hem de manevi anlamda zor geçti. Maddi anlamda dükkânım kapandı. Evime para götüremedim. Kiramı ve dükkân kirasını ödeyemedim.*”, **E10** “*Tabi. İşyerim kapandı. Benim için sadece ekonomik olarak değişti. Başka bir durum yok. Dükkânım kapanmasa sorun yok.*” ve **E11**’in “*(Salgın) yüksek dozda (zor geçiyor). İş yerimi kapattılar. İş yerimiz kapalı kaldı. Gelirlerimizden olduk. Bir ton borçlarımız var, sıkıntılarımız var. Ödemelerimiz var, vergilerimiz var, işçilerimiz var. Hepsinden zor duruma düştük. Daha nasıl anlatabilirim. Perişan olduk.*” ifadelerinden anlaşıldığı üzere, hem kendisinin ve yakınlarının sağlık problemleri nedeniyle hem de iş yerinin karantina tedbirleri kapsamında kısıtlanması ve kapatılmasından dolayı oldukça zor geçirdikleri görülmektedir. Katılımcıların her biri bu dönemde esnaf olduğundan dolayı bir yandan salgından korunmak, diğer yandan da geçim sıkıntısı ile uğraşmaktadırlar.

Diğer İnsanların Yaklaşımı

Salgın sürecinde esnafların görüş ve düşüncelerine göre toplum içerisinde insanların bilinçsiz bir şekilde hareket ettiklerini öne sürmektedirler. Bu duruma ilişkin olarak katılımcılardan **E1** “*İnsanların yeterince virüsü ciddiye almamaları maske mesafe ve hijyen kurallarına uymamaları... Hiç kimse ciddiye almıyor ki... İnsanların ne kadar ihmalkâr olduğunu bir kez daha gördük, gerek devlet, gerek halk (olarak). Ne söylenebilir ki, bilinçsizce hareket ediyorlar. Böyle ihmalkâr olmaya devam ederlerse bunun çok uzun süreceği açık.*”, **E3** “*Bu hastalığa insanların inanmamaları yayılmasına neden oldu bence. Bundan dolayı yayıldığı düşünüyorum. Çünkü kimse inanmıyor, inansalar böyle davranmazlardı.*”, **E4** “*Yöneticiler zamanında ve yeteri kadar tedbir alamadı. İnsanlar da tedbir almadı. Kurallara yeteri kadar uyulmadı. Siyasilere toplantılarını yapmalarına rağmen, halka böyle bir iltimas göstermediler. Aşılama geç kalındı. Aşılama yaşlılardan başlandı ki, bu doğru değil bence. Önce aktif olarak çalışan kişilere yapılması gerekirdi. Bu dönem çok iyi geçmedi. Maddi ve manevi olarak bizi yıprattı. Kaybettiğimiz kişilerin cenazelerine bile katılamadık. Ekonomik kazançlarımız düştü. Devlet sosyal devlet olmayı başaramadı. Halka yeteri kadar destek olamadı. Dükkânları kapattı ama insanların nasıl geçineceğini düşünmedi. İnsanları monoton bir yaşama soktular. Korona virüs ile ilgili yeteri kadar açıklama yapılmadı. İlk aşamada tedavi sağlayamadılar. Zamanla bunu yaptılar ama geç kaldılar. Dışarıdan aşı tedarik etmeye çalıştılar. Ama ilk etapta başaramadılar ve bir sürü insan bundan dolayı vefat etti.*”, **E5** “*Dikkatsizlik, vurdumduymazlık, insanlardaki gevşeme, tedbiri hemen elden bırakmak gibi birçok şey sayabiliriz. Çevremdeki insanlar, hatta bütün insanlar dikkatsiz ve vurdumduymaz. En ufak bir gevşemede tedbirleri elden bırakıyorlar.*”, **E6** “*Tamamen bilinçsizlik. Bilinçsiz insan çok. İnsanların bilinçlenmesi gerekir. Yoksa bu gibi durumlar sürekli olacaktır.*”, **E7** “*İnsanlar pandeminin ortasında kurallara uymuyor, bitince mi uyacak. Bitince hiç uymazlar.*”, **E8** “*Sosyal mesafenin korunmaması, hijyene dikkat edilmesi. (Sürece) adam akıllı dikkat etmedik. Tam kapanmalarda bile akraba ziyaretleri devam etti.*” ve **E9**’un “*Sadece kendi sağlığımızı değil, birbirimizin sağlığını düşünerek hareket etmiş olsaydık, bu kadar süreç ilerlemezdi ve daha az maddi ve manevi kayıpla atlatmış oluruz. Birbirimizi düşünerek hareket etmeliyiz. (Örneğin) dükkânın içerisinde oturuyorum. Yanıma gelip yakın mesafede oturmak, sohbet ederken maskeyi indirmek isteyen çok oluyor ve bu durumu engellemek çok güç. Dükkândan çıkarttığımda gönül koyup küsüyor. Salgının farkında değilmiş gibi davranıyorlar.*” ifadelerine göre salgın döneminde insanların dikkatsiz ve süreci ciddiye almamalarından yakınlıkta oldukları. Esnaflara göre, diğer insanları kontrol edebilmek oldukça zordur. Toplumun genelinde salgına ilişkin bir bilinçsiz yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Bazı insanlar, salgını hafife almaktadırlar. Sağlık yaşamak için de değerlendirilebilecek olan tedbirler, salgın sonrasında da devam eden alışkanlıklara dönüşme ihtimali zayıftır. Bu durum salgın sonrasında sosyal ilişkiler boyutunda esnaflar açısından bazen çatışmaya sebebiyet verebilecek durumlar oluşturabilir. Salgın sonrasında sosyal ilişkiler açısından temizlik ve sosyal mesafe kurallarına ilişkin etkileşim süreçlerinde bir çatışma veya tartışmaya sebebiyet verebilir. Ancak bu durum bile salgının doğasına ilişkin kişiler üzerinde farkındalıklar oluşturmaya devam edecektir.

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

Salgının Toplum Üzerinde Bıraktığı Etkiler

Tarih boyunca bütün salgınların toplum üzerinde bıraktığı etkiler bulunmaktadır. Bu tür süreçler toplumda birtakım yaklaşım ve uygulamaları değiştirmektedir. Bu süreç aynı zamanda sosyal ilişkilerin yeniden gözden geçirildiği dönemlerdir. Özellikle aile içi ilişkiler açısından salgın dönemleri önemli dönemlerdir. Çünkü insanlar salgın dönemlerinde yönünü en yakınındakilere çevirmektedir. Bu dönemde **E1**'in *"İnsanlar meslek ve eğitim vs alanlardaonline sistemlere yöneldiği için işlerinde ciddi bir artış oldu."* ifadesinde belirttiği gibi günümüz teknolojisinin elverdiği ölçüde, salgın döneminde aksayan bir takım uygulamalar telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu da **E3**'ün *"İlerleyen süreçte de bu gibi durumlarla karşılaşacağız. Var olan fırsatları her zaman değerlendireceğimizi ve yeni dengeler oluşturacağımızı düşünüyoruz."* şeklindeki görüşü ile bu tür süreçler bazı esnaflar açısından yeni fırsatlar sunmaktadır. Bunun yanında **E4** *"(Salgın süreci) çok (şeyi) değiştirdiğini düşünüyorum. Maddi ve manevi olarak değiştirdi. Kaybettiğimiz insanlar oldu çevremizde. Yaşamımızı idame ettirmek için her şeyimizi kısıtlamak zorunda kaldık. Buna mecbur olduk mesela. (Salgın) birçok şeyi değiştirdi. Hatta her şeyi değiştirdi. Ekonomik sıkıntı oldu. İşler yeterince tatmin edici değil. Ekonomik olarak çok kötü geçiyor. Uzun bir dönem böyle sürer. Bu da beni ve ekonomiyi çok kötü etkiler."* ve **E6** *"İnsanlarla kurduğum sosyal ilişkilerin tamamını değiştirdi. Kurduğum ilişkilerde artık daha mesafeli ve dikkatli davranıyorum."* şeklinde belirterek insanların birçok yönden yaklaşımlarını değiştirdiğini belirtmektedir. Salgının toplum üzerinde bıraktığı etkinin uzun bir süre daha devam edeceğini öne sürmektedir. Yine bu dönemde insanların sağlık konusundaki bakış açıları da değişmektedir. Bu duruma ilişkin olarak **E9** *"Sağlığıma daha fazla özen göstererek, beslenmeme ve vücut direncini yüksek tutarım. Kişisel temizliğime dikkat ederim."* ve **E11**'un *"Salgın hem sosyal yaşamımızı hem bakış açımızı değiştirdi. Hem bundan sonraki hayat sürecimizin ne kadar kıymetli olduğunu gösterdi. Bir bardak suyun ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Samimiyetin, dokunmanın, sevdiğimiz insanlara sarılamamanın acısını gösterdi. Çok ciddi manada hem düşünsel manada hem maddi manada hem de manevi manada dünyamızda yıkıma sebep oldu ki, çok daha ciddi yaralar açtı bize. Düşünsene, dışarıdan geliyorsun eve, işten geliyorsun eve giriyorsun ama çocuğa sarılamıyorsun, hanıma sarılamıyorsun. Evde ne yapacaksın, önce dezenfektan olacaksın. Banyoya geçeceksin. Duşunu alacan, kendini temizleyeceksin. Ve bir şey alıyorsun, eve getiriyorsun ama eve sokamıyorsun. Önce balkona koyacaksın, dezenfekte edeceksin. Bir yere gidiyorsun, dostunu görüyorsun sarılacaksın ama sarılamıyorsun. Uzaktan bakıyorsun öyle. Yani her anlamda... Salgın süreci geçse dahi bu tür uygulamalar devam edecek dolayısıyla."* şeklinde belirttiklerine göre salgın sürecinde sağlıklı yaşamak, vücut direncini artırmak, beslenme ve hijyen konuları ile ilgili bakış açılarını ve uygulamalarını değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca yine **E11**'in *"Düşünüyorum tabi ki. Şunu anladık en azından ev hanımlarının işi kolay değilmiş. Onu anladım. Ev yaşamı da aynı iş hayatındaki gibi çok ciddi bir problemmiş. Onu anladık. Mesela tülü anladık, perdeyi anladık. Cam silmeyi anladık arkadaş. Bunlar bayağı anladık yani. Salgın sonrasına ilişkin o kadar olmasa bile en azından hanımların üzerindeki yükü azaltacağını düşünüyorum. Yani herkes yükünü kendi alacaktır."* ifadesindeki aile içi ilişkilerde, özellikle ev hanımlığının oldukça zor olduğunu belirtmektedir.

Salgın Sonrasına İlişkin Beklenen Değişiklikler

Salgın sonrasında insanların yaklaşım ve uygulamalarında salgın öncesi ve salgın sürecine göre birtakım değişiklikler olması beklenmektedir. Meydana gelmesi beklenen bu değişikliklere bağlı olarak sosyal ilişkileri de etkilemektedir. Salgın sonrasında beklenendeğişiklikler ve alınacak tedbirler sosyal çevre ile ilişkileri, sosyal yaşamda diğer insanlarla olan sosyal etkileşim süreçlerini ve sosyal mesafe kuralları belirlemektedir. Toplumda meydana gelen değişikliklerdeki kararlılık durumunu, salgın sürecinden olumsuz etkilenenler göstermektedir.

Salgın Sonrası Muhtemel Değişiklikler

Salgın sonrasına ilişkin insanların yaklaşımlarında birtakım değişiklikler olması beklenir. Ancak toplumda bu anlamda salgın dönemi uygulanan tedbirlerin devamlılığı noktasında olumsuz bir yaklaşım söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durum **E1** *"(Salgın sonrasında) her şey eskisi gibi olur."*, **E2** *"Her şey eskisi gibi olur. Neden olmasın ki sadece biraz zaman alır. (Çünkü) bizim toplumumuz keyfine düşkün. Mesela en önemli olan maskeyi bile takmıyorlar, o yüzden eskiye döner. (Salgının) etkileyeceğini düşünmüyorum yine eskiye döneriz."*, **E4** *"Öncesinde de sonrasında da pek bir şeyin değişeceğini düşünmüyorum. İnsanlar dikkat etmiyor. Bilinçli değiller."*, **E5** *"Hiçbir şeyde değişiklik olmaz. Salgın yokken de kimse dikkat emiyordu. Hala salgın yaygınken herkesin maskesiz ve mesafesiz yaşaması ve dikkat etmemesi."*, **E3** *"Aşı araştırma şirketleri, tıbbi sektördeki kişiler bu durumlar için dahaçok stok yapacaklarına eminim. Ancak diğer insanlar için bir şeyin değişeceğine inanmıyorum."*, **E6** *"Kötü etkiledi ama (bir takım değişiklikler olacağını) düşünmüyorum. Bu virüsten dolayı ölmesi, insanların bir gün öleceği gerçeğini değiştirmez."* ve **E9**'un *"Birçoğumuz bu süreç geçince eskisi gibi kural ve mesafe dinlemeden yakın temasta olacak. Toplumun küçük bir kısmı dikkat eder. Geri kalanı özlenen o günlere geri dönecektir. Ben bakkal işletiyorum. Zor zamanlar geçirdim. İçeride 3*

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

kişiden fazla almazsam müşteri rakip bakkala gidecek. Bu sebeple mecbur ben de eski haline bu konuda dönüş yapacağım. Ama dediğim gibi hijyen kurallarına son derece daha fazla uyarım. (Çünkü) virüs sürekli mutasyona uğruyor. Sürekli başka varyantlar ortaya çıkıyor.” şeklinde belirttiklerine göre katılımcıların genel olarak kanaati insanların salgın öncesindeki yaşantılarına geri döneceklerine yöneliktir. Buna göre katılımcı esnaflardan bazıları salgın tehlikesi ortadan kalktığı anda, insanların salgın öncesindeki yaşantılarına geri döneceğini öne sürmektedirler. Bu bağlamda salgın sonrasındaki sosyal ilişkiler, salgın öncesindeki gibi olacaktır.

Toplumun değişmeyeceğinin yönelik algının yanında **E7** “Böyle bir durumla bir daha karşılaştığımda kurallara daha dikkat ederim.”, **E8** “İnsanlar biraz da olsa bilinçlendi. (Bazı işleyişler) devam eder. Çünkü bu hastalık tam olarak geçmez. İnsanlar hastalığa yakalanmamak için dikkat ederler. Virüs sürekli mutasyona uğruyor. Sürekli başka varyantlar ortaya çıkıyor. İnsanlar tedbiri elden bırakmazlar diye düşünüyorum.” ve **E10**’un “Mevcut durumu muhafaza etmek. Steril, rutin. Aynı hayata devam ederim.” belirttiği gibi salgının tam olarak sonra ermeyeceği veya salgınların tekrar ortaya çıkma ihtimaline karşı daha tedbirli davranacaklarını ifade etmektedirler. **E11**’un “Zor olacağını düşünüyorum. Yani kolay olmayacak. Zor olacak ama insanlar elinden geleni yapmaya çalışacaklardır, ben de dahil. Toplumda tabii ki bir takım değişiklikler olacağını düşünüyorum. İnsanların temastan kaçacaklarını düşünüyorum. Temas önemli bir hale geldi. Temastan herkes uzaklaşıyor. Yakın temas bizim kültürümüzde olan sarılmaların çok çok azalacağını düşünüyorum. Ürün alırken ürün satarken, bunların artık müşteri tarafından tamamen denetleneceğini düşünüyorum. Aynı zamanda üretim merkezlerimiz, bizim işlerimizin üretim merkezlerinde çok ciddi denetleme olacağını düşünüyorum. Ki olmasını arzu ediyorum. Hatta müşterilerimizin dahi denetleyeceğini düşünüyorum. Yani gelip bakacaklarını düşünüyorum. Ki bu da çok iyi olacak belki. (Kendimden örnek vereyim.) Ben esnafım ama ben de müşteriyim. Ben de gittiğim yerlerde önce onlara bakıyorum. Temiz mi, düzgün mü, üstü başı düzgün mü? Elinde eldiveni var mı? Hijyen kullanılmış mı? Sakalı var mı? Üstü temiz mi? Masası temiz mi? Servis temiz mi? Ona bakıyorum ben. Ondan sonra alışveriş yapıyorum.” şeklinde belirttiğine göre salgın sonrasında sosyal ilişkilerin zor gelişeceği öne sürülmektedir. Toplumda hijyen ve sosyal mesafe kurallarına uyulması noktasında bir baskı oluşacağı görülmektedir.

Salgın Sonrasında Alınacak Tedbirler

Salgın sonrasında insanlar eski alışkanlıklarına geri dönecek olanların yanında tedbirli olmaya devam edeceklerini ifade edenlerde bulunmaktadır. Buna göre katılımcılardan **E1** “Ekstra bir şey yapmayı düşünmüyorum, kurallar neyse onlara uymak yeterli.”, **E5** “Yeniden bunun gibi bir hastalık çıkarsa bu kez hazırlık olmam lazım. Para biriktiriyorum. Borçlarımı kapatmaya çalışıyorum.”, **E6** “Alışkanlıkları olan insanlar aynı şekilde temizlik sorumluluklarını yerine getiriyor. Hijyen sorumluluklarını da yerine getirdiğini düşünüyorum. (Ancak) iyi eğitim verilirse ve insanlar bilinçlenirse, insanların bazı davranışları da değişiklikler görüleceğini düşünüyorum.”, **E7** “Salgın sonrasında maske olmasa da örneğin yıkama gibi hijyen kurallarına bağlı kalınır.”, **E9** “Kendi hayatımda değişiklik olarak temizliğe dikkat ederim.” ve **E11**’un “Bir kere çok tedbirli olacağız. Eskiden olduğumuz gibi, annelerimizin bize yaptığı gibi bu hijyen meselesinin çok kıymetli olduğunu gördük. Yani demek ki insanın kendisine olan hijyenin çok önemli imiş. Bunu öğrenmiş olduk. Beslenmenin çok kıymetli olduğunu öğrendik. Beslenme, temizlik, ve özellikle, özellikle vurguluyorum ki gerçek görülsün diye, bir kuruşun dahi ne kadar kıymetli olduğunu daha net anladık. Çünkü ne harcayabiliyorsun o parayı ne kullanabiliyorsun ne de bir işine yarıyor. Demek ki her şeyin zamanında düzgün yapman icap ediyormuş. Yani sen hayatını böyle para biriktirerek, köşeyi yığarak olmadığını anladık. Pandemi sürecinde hiçbir manası olmadığını gördük yani buradan. İnsanın doğru yaşaması önemli olan. Doğru ve düzgün yaşayacağız. Hem yaşayacağız hem de yaşatacağız.” şeklindeki ifadelerinde görüldüğü gibi salgın sonrasında daha tedbirli davranacaklarını belirtenler bulunmaktadır. Salgınların tekrar ortaya çıkma ihtimaline karşı, gündelik hayatta daha dikkatli olacaklarını ifade etmektedirler. Bu durum yukarıda belirtilen bulgularda olduğu gibi salgının kişiler üzerinde bıraktığı etkiye göre değişecektir. Diğer bir ifadeyle kişinin kendisinin ve yakın çevresindekilerin hastalığa yakalanıp yakalanmama durumu tedbirler konusunda belirleyici olacaktır.

Sosyal Çevre İle Olan İlişkiler

Salgın sonrasında insanlar sosyal çevresi ile ilişkilerini tekrar gözden geçirmektedir. Bu duruma ilişkin olarak **E1** “(Sosyal çevremde) Hiç kimseye güvenmiyorum.” ve “Çok yakın çevremle pandemi öncesi nasılsa öyle olur. Çünkü insan tek başına yaşayamaz, sürekli iletişim halinde olur.” şeklinde ifade ederek sosyal çevresindeki kişileri yakınlıklarına göre değerlendirmektedir. Bu duruma ilişkin olarak **E2** “Mesafeye ve ilişkilere dikkat edilir.”, **E4** “Değişti. Salgın başlarında dikkat ettiğim gibi mesafeli olmaya devam ediyorum. Aynı dikkati gösteriyorum. Buna alıştık. (Hiçbir şey eskisi gibi) olmaz. Çünkü artık hiçbir şey eskisi gibi değil. Bundan sonra böyle tedbirli davranmamız gerekiyor.” ve **E8** “(Salgın sonrasında çevremizle) mesafeli olur.

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

Eskisi gibi yakın ilişki kuramayız. (Ama) biz samimi bir toplumuz. İlişkilerimiz bir süre sonra eskiye döner.” şeklinde belirtirken, **E3** “*Yine eskisi gibi olacağını düşünüyorum. İnsanlar çabuk unutupuyor.*” ve **E7** “*Kısa sürede eskiye döner. Bizim insanımız samimiyeti çok seviyor.*” şeklinde belirtmektedir. Bunun yanında **E9**’un “*Mesafe kurallarına uyarak devam ederim. (Ancak) bizim örf ve adetlerimiz ile iç içe yaşamaktan geçiyor. Süreç hemen unutulur diye düşünüyorum.*” şeklindeki ifadesine göre salgın sürecinin salgın sonrasında da bir süre daha devam edeceğini ancak toplumdaki bir takım kültürel uygulamalarnedeniyle eski alışkanlıklara geri dönüleceği belirtilmektedir.

E3’ün “*Salgın sürecinde yardımcı olduğum insanların salgın sonrasında da yine beni tercih edeceklerini düşünüyorum. Bu güveni bu süreçte verdim. Satışlarım salgın sürecindeki kadar olmasa da yine iyi olacağını düşünüyorum.*” ve **E11** “*Temastan uzak olacağını düşünüyorum en başta. Yani temassız bir devre gireceğimizi düşünüyorum. Normalleşecektir muhakkak ama içimizde hep bir kuşku olacaktır. Acabalar olacaktır. Buna da kontrollütedbirlerin olacağını düşünüyorum. (Salgın öncesi gibi olması) çok zor. Çünkü çok acı çekti insanlar. Kendisinde olmasa bile insanlar acı çektiler. Maddi ve manevi kayıpları oldu. Bu kadar kaybın olduğu yerde bizim normalleşme sürecimizin kolay olacağını düşünmüyorum. Zor olacaktır.*” ifadelerinde belirttiği şekliyle salgın sürecinde oluşan fırsatlar ve bunun neticesinde ortaya çıkan güvene bağlı olarak işlerinin salgın dönemindeki gibi iyi olacağını düşünmektedir. Ayrıca katılımcılar salgının toplum üzerindeki etkilerinin kalkmasının zor ve epey bir zamanı alacağını ifade etmektedirler.

Bütün bu yaklaşımların yanında **E5**’in ifadesindeki “*Ailem dışında kimseyle görüşmüyorum. Salgından dolayı herkesle uzaklaştık. (Salgın öncesindeki gibi) olmaz. Artıkbu sıradan bir şey gibi oldu. Kimse artık eskisi gibi davranamaz. Herkes mesafeli davranıyor.*” belirttiği gibi salgın süreciyle birlikte ailesi dışında yakın bir sosyal çevre görmemektedir. Ailesi dışındaki insanlar ile olan sosyal ilişkilerin eskisi gibi olamayacağınıve sosyal mesafe uygulamalarının devam edeceği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde **E6** da “*(Sosyal çevremle) daha sık görüşebileceğimizi düşünüyorum. (Salgın öncesindeki gibi olacağını) düşünüyorum.*” ifadesinde belirttiği gibi salgın sonrasında sosyal çevreyle, salgın öncesindeki gibi daha sık görüşebileceklerini düşünmektedir.

Sosyal Yaşamdaki İlişkiler

Sosyal yaşam, insanın kent yaşamı içerisinde sosyal çevresi dışındaki insanlarla sosyal etkileşim süreçlerini yaşadığı ve sosyal ilişkilerini geliştirdiği ortamlardır. Kamusal alan uygulamaları olarak da görebileceğimiz sosyal yaşam, insanın gündelik hayat pratiklerinde diğer insanlarla olan ilişki ve uygulamalarını göstermektedir. Kent yaşamının bir parçası olan toplu taşıma araçlarının kullanımı, alışveriş merkezleri, kamu ve özel binalar, kısaca insanların kalabalık olarak bulunduğu ortamlardaki sosyal ilişkiler, büyük ölçüde sosyal mesafe kurallarına göre düzenlenecektir. Burada temel etkenin, salgın toplum üzerindeki etkisinin geçip geçmemesine bağlı olarak değişecektir. Ancak bu duruma ilişkin katılımcıların görüş ve düşünceleri de farklılaşmaktadır. Burada en belirleyici olan ise insanların dini pratiklerini yerine getirirken, nasıl davranacaklarına ilişkindir.

Salgın sonrası sosyal yaşam içerisindeki sosyal ilişkilere bakıldığında her şeyin salgın öncesindeki gibi olacağını öne sürenler bulunmaktadır. **E1** “*Her şey eskisi gibi olur. Çünkü insanlar vaka sayısı 20 binin üzerinde olmasına rağmen şimdiden hastalık yok gibi davranmaya başladılar. (Ancak) beni etkilemez. Ben yine eskisi gibi olurum. Şartlar neyi gerektirirse ona göre hareket ederim.*”, **E2** “*Beni etkilemez. Ben yine aynı şekilde ihtiyaçlarımı karşılarım. Toplu kullanım alanları daha dikkatli kullanılır. Hijyene ve temizliğe önem verilir ama cemaat yine eskisi gibi toplanır.*”, **E3** “*Salgın sürecinde kapalı olan her yerin açılması insanları dışarı çekti. Çok dışarı çıkmayanlar bile kendini sokaklara attı. Herkes dışarı çıkmaya başladı. Önceden bu kadar yoğunluk yoktu.*”, **E5** “*(Salgın sonrasında sosyal yaşam) normale döner. Kimse salgın varmış gibi hareket etmez. Zaten herkes bunaldı. Artık kurallara uyan kalmaz.*”, **E6** “*Pandeminin kendiliğinden getirdiği sorumluluklardan sıyrılıp arkadaşlarımla daha rahat bir şekilde vakit geçirebileceğimi düşünüyorum. Kapalı ortamlara rahatlıkla girebileceğimi düşünüyorum.*”, **E7** “*Beni etkilemez.*” ve **E10** “*Pandemi bittikten sonra yapmak istediğim ilk şey Türkiye turu yapmak isterim. Bu bir anlık bir şey yani. Yani bir rahatlamak için. (Şehir içinde) kendi aracımı kullanırım, her zaman. Berbere gitmekten uzak durmam.*” ifadelerinde belirttiği şekliyle salgın sonrasında sosyal yaşamdaki pratiklerini yerine getirme noktasında herhangi bir değişiklik olacağını düşünmemektedirler. Salgın tehlikesi ortadan kalktığında, insanların kontrolü sosyal yaşam uygulamalarına son vereceklerini belirtmektedirler. Ancak hijyen kuralları açısından, kişiler kendi sorumlulukları noktasında daha titiz davranacakları görülmektedir. Kapalı ortamlara girmekten, toplu taşıma araçlarını kullanmaktan çekinmeyeceklerini ifade etmektedirler. Ancak **E8** “*Artık insanlardanaşı kartı isteyecekler. Kapalı her mekâna girişte bunları isteyecekler. Bence eskisi gibi olmaz artık. Kısıtlamalar olur diye tahmin ediyorum.*” ve **E11**’in “*(Salgın sonrasında bazı değişiklikler olacağını) düşünüyorum. (Örneğin) şöyle net olarak yürüme mesafesini tercih edeceğim. Araç kullanmak istemiyorum,*

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

otobüse binmek istemiyorum. Çünkü niye hala bu riski yaşıyoruz. Mümkün merteye bireysel yaşamayı tercih edeceğiz. Toplumsal yaşama değil, çoğunlukla bireysel yaşama, az kişi ile yaşama.” belirttikleri şekilde toplu yaşam alanlarında bir takım kısıtlamalar veya toplu yaşam alanlarından uzak durmaya yönelik tercihler olacağına sürenler bulunmaktadır.

Sosyal yaşamın en hassas olduğu noktalardan birisi olarak dini pratiklerin yerine getirildiği mekânlardır. Bu duruma ilişkin olarak **E1** “(Camiye) ben aynı sıklıkla giderim ve cemaat de aynı olur.”, **E3** “Pandemi sürecinde kısıtlama olduğu için kimse camilere gidemedi. Ama Elhamdulillah eskisi gibi olacak, hatta daha iyi olacak.”, **E5** “(Cemaathayati) yine aynı şekilde giderim. Camiler açık oldukça.”, **E7** “(Cemaat hayatında) değişiklik olacağını düşünmüyorum.”, **E8** “Pandemi öncesinde (cemaat hayatı) nasıl oluyorsa, eskisi gibi olur. İnsanlar ibadetlerinden geri durmazlar.” ve **E9** “Cemaat hayatının eskiden nasılsa salgın sonrasında da eski hali olur.” ifadelerine göre cami ve cemaat yaşantısı, salgın tehlikesi ortadan kalktığına eski haline döneceğini ifade etmektedirler.

Sosyal yaşamdaki dini pratiklerin yerine getirilmesinde cami ve cemaat hayatındaki sosyal ilişkilerin değişebileceğini öne süren katılımcılar bulunmaktadır. Buna göre, **E4** “Cemaat hayatı eskisi gibi değil. Cuma günleri camiye gidiyorum. Orada artık mesafeler var. Eskiden şeytan araya girmesin, safları sıkılaştırın diyorlardı. Şimdi de arka ön sağ ve sol da mesafe bırakmak için gayret ediyoruz. Camilerde ve mescidlerde istesen de artık yan yana duramıyorsun.”, **E10** “Cemaate her zaman giderim. Salgından sonra giderim. Salgın varken, gitmem. Cemaat hayatının eskisi gibi olacağını düşünmüyorum. Çünkü eski zindelikleri kaybolmuştur, bir şekilde. Ama salgından sonra düzeler. Cami cemaatlerini kastediyorum.” ve **E11**’in “(Cemaat hayatı) hassas bir konu. Kimsenin ibadetini engellemezsin. Bunu kabul etmiyorum başta. Ama çoğul olacağı için hepsinde tedbirlere uyacağız. Bizi engellemez ama muhakkak sayısı azalacaktır. Mesela ben kendi adıma söyleyeyim, camiye mecbur olmadıkça gitmiyorum. Namazımı kendim işyerimde veya evimde kılıyorum. Cuma var biliyorsunuz, bayram namazı var cemaatle kılınan. Onlara gidiyorum ama diğerlerine gitmiyorum. Camiyi tercih etmiyorum. Aynı şekilde olacağını düşünüyorum. Cemaate gelince, daha gitmek istemiyorum. Çünkü her türlü insan geliyor. Artık eskisi gibi değil.” şeklindeki söylemlerine göre cami ve cemaat hayatında insanlar tedbirli davranmaya devam edeceklerini ve insanlar mecbur kalmadıkça cami ve cemaat hayatından uzak durmaya çalışacaklarını belirtmektedir. **E9** ise “Daha dikkatli olurum. Kendi işimi kendim görüp, olabildiğince, bireysel hareket edip, dikkat ederim.” şeklinde belirterek sosyal yaşam içerisinde mümkün olduğunca bireysel hareket etmeye çalışacağını ifade etmektedir.

Çalışma hayatında esnaflar müşteri memnuniyeti noktasında bir takım uygulamalardan vazgeçmektedir. Bu da salgın sonrası sosyal yaşamdaki tedbirlerin devam edeceğini göstermektedir. Bu duruma ilişkin olarak **E4**’ün “Çalışma şeklimiz tamamen değişti. Artık çalışırken maske eldiven kullanıyoruz. Kağıt havlu kullanıyoruz. Tek kişilik kabinlerde hizmet veriyoruz. Herkesle bireysel ilgileniyoruz. Dükkâna çok kişi almıyoruz. Gelen müşterilere ikramda bulunmuyoruz mesela. Bu maliyetleri artırdı ama kazançlarımız düştü. Tezatlık var.” ifadelerinde belirttiği gibi farklı insanların bir araya geldiği yerlerden birisi olan esnafların salgın süreciyle birlikte değişen çalışma koşulları, salgın sonrasında da devam edeceği anlaşılmaktadır.

E6’nın “İnançsızım. Bu dönemde de ibadethanelerde ibadet eden insanların gerekli sorumluluklarını yerine getirdiğini düşünmüyorum.” ifadesine göre salgın sürecinde sosyal yaşamda insanların sorumluluklarını yerine getirmediklerinden yakınmaktadır. Ancak **E6**’nın ifadelerinden insanların cami veya cemaat yaşantısında ne kadar tedbirli davrandıklarını gözlemlemediği anlaşılmaktadır. Bu konudaki yaklaşımını önyargı olarak değerlendirebiliriz.

Sosyal Mesafe Kuralları

Salgın sonrasında sosyal mesafe kurallarını insanlar yakınlıklarına göre değerlendireceği görülmektedir. Bu bağlamda insanların tanımadıkları kişiler, yabancı veya göçmenlere karşı mesafenin korunacağı anlaşılmaktadır. Özellikle salgın süreciyle birlikte toplumda yabancı veya göçmenlere yönelik bir önyargı oluştuğu görülmektedir.

E1 “Sosyal mesafenin önemli olduğunu düşünüyorum ama şu an bile sosyal mesafeyi yok sayan insanlar olduğu için pandemi bitince de böyle devam eder.”, **E2** “Sosyal mesafenin önemli olduğunu düşünüyorum ama salgın sonrasında bu ikili ilişkilerde kaybolacak ama toplu kullanım alanlarında biraz daha etkili olabilir.” ve **E5** “Kesinlikle mesafenin önemli olduğunu düşünüyorum. Salgın sonrasında da mesafe devam eder. Yakın arkadaşlarımla yakın oluyorum ama diğer insanlarla mesafeli oluyorum artık. İş yerinde de dikkat ediyorum.” ifadelerinde belirttiklerine göre salgın sonrasında da sosyal mesafe uygulamalarının devam edeceği anlaşılmaktadır. Özellikle toplu yaşam alanlarında insanların tanımadıklarıyla aralarına mesafe koyacakları görülmektedir. Hatta **E8** “(Sosyal mesafe) önemli tabii ki. Salgın sonrasında da büyük oranda mesafeli olmaya devam edilir. Anneme bile yaklaşmaya korkuyorum. Olabildiğince mesafeli durmaya

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

çalışıyorum.”, **E9** “(Sosyal mesafe) önemli. Salgın sonrasında insanlar daha dikkatli hareket edeceğini düşünüyorum. Sosyal mesafenin herkese aynı olması gerektiğini düşünüyorum. Bu benim annem veya babam deyip, daha yakın olmaya gerek yok.” ve **E11**’in “Sıkıntılı olacak bir süreç. Ama mümkün mertebe uymaya çalışacağız. Sosyal mesafe olacaktır. Salgın sonrasında da devam edecektir. Ağız mesafesine göre yani insanlar konuşurken konuşma mesafesi var ya, bu önemli. Buna göre belirledik kendimizi. Adım mesafesi... Mesela bir adım mesafesi 70-80 cm aşağı yukarı... Onuyapıyoruz. Kimseyle burun buruna gelmemeye kafa kafaya gelmemeye çalışıyoruz. Elimizden geldiğince ağızla temas noktasında yön değiştiriyoruz. Mesela ona çok dikkat ediyorum. Benim ağzın sağa, onun ağzı sola gibi düşünün. Öyle temas ediyorum mümkün mertebe. Kendimizi korumaya çalışıyoruz. Tabii maske şart. Maskesiz yaşam bundan sonraki süreçte ben inanıyorum ki bir sene iki sene bu duruma devam edeceğiz. Öyle gözüküyor yani.” ifadelerinden anlaşıldığı üzere insanlar tedbirli ve korumak amaçlı da olsa anne ve baba gibi yakın çevrelerine bile mesafeli davranmaya çalışmaktadırlar. Bu süreç salgın sonrasında da epey bir süre daha devam edeceğini söylemektedirler. Bunun yanında **E1** “Aile içi yakın ama aile dışındaki herkese aynı mesafede olmaya dikkat ediyorum.”, **E2** “Aile içi yakın ama aile dışındaki herkese aynı mesafede olmaya dikkat ediyorum.” ve **E7** “Aile içi yakın, aile dışındakilere mesafeliyim.” ifadelerindeki gibi aile dışında kalanlarla sosyal mesafe uygulamalarına dikkat edeceklerini belirtmektedirler.

Salgın süreciyle birlikte toplumda yabancı veya göçmenlere yönelik önyargılarda artmaktadır. Bu durum **E1** “(Yabancı veya göçmenle aynı ortamda bulunmayı) istemem, çekinirim. Çünkü ülkesinde ne çeşit varyant var bilmiyorum.”, **E2** “(Yabancı veya göçmenle aynı ortamda bulunmayı) istemem. Tabii ki çekinirim. Çünkü karşıdaki insanın salgını ne kadar önemsiyor bilemem.”, **E4** “(Çevremizde) Iraklı, Suriyeli, Afgan, İranlı gibi birçok milletten insan var. Onlarla olabildiğince mesafeli olmaya çalışıyorum.”, **E5** “(Yabancı veya göçmenlerden) eskisi kadar olmasa da kısmen çekinirim.”, **E6** “(Yabancılarla aynı ortamda bulunmaya) çekinirim.”, **E7** “(Yabancı veya göçmenleri) istemem. Ülkesinde ne tarz hastalık kapıldığını bilmiyorum.” ve **E11**’in “Tanımadığım bir yabancı veya göçmenle aynı ortamda bulunmak istemem. Çünkü güven. Güven eksikliği... Kontrol eksikliği... Çünkü yabancıların kontrolü yok. Tedirgin oluyoruz. Kimseye bir şeyim yok ama yabancı vatandaşlar da hiç denetleme yok, kontrol yok. Bizde denetleme var. Bizi denetliyorlar, onları denetlemiyorlar. Ona izin var, bize izin yok. Dolayısıyla ben nasıl güvenebilirim onlara. Güvenemiyorum, denetleme olmadan.” şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Salgının etkisiyle birlikte toplumda yabancı veya göçmenlere karşı bir güvensizlik oluşmaktadır. Dolayısıyla insanlar yabancı veya göçmenlerle sosyal ilişki kurma noktasında uzak durmaya çalışacaklardır. Ancak **E3** “Herkes eşit davranıyorum. Tanıdığım veya tanımadığım gibi ayırım yapmıyorum. Bir müşteri geldiğinde 2 metre uzakta durun diyemem, alınganlık oluyor. Herkese eşit davrandım ve davranırım da.”, **E4** “Normal zamanlarda da mesafeli olmamız gerekirdi. İlla virüs var diye değil. Ter kokan, ağzı kokan, hapşırın, öksüren insanlar dikkat etmiyorlar. Artık mesafe ise zorunlu oldu. Çünkü kural oldu. Artık insanları uyurabiliyoruz. Yasak olduğu için uymak zorunda kalıyorlar.”

ve **E8**’in “(Yabancı veya göçmenlerle) mesafeyi koruduktan sonra hiçbir sorun olmaz. Etnik ayrımcılığa gerek yok. Herkes insan.” belirttiği şekilde mesafe konusunda yakın uzak, yabancı veya göçmen gibi ayırım yapmanın doğru olmadığını öne sürenler de bulunmaktadır. Bu bağlamda insanlara eşit davranacaklarını ifade etmektedirler.

Salgın sonrasında sosyal mesafe kurallarının önemini yitireceğini düşünenler de bulunmaktadır. Bu durumu **E3** “Salgında sosyal mesafe çok önemliydi, bulaşmayı engelleyiciydi. Ama salgın sonrasında bu mesafenin kalacağını düşünmüyorum.” ve **E6** “Kesinlikle sosyal mesafenin önemli olduğunu düşünüyorum. Ama salgın sonrasında önemini yitireceğini düşünüyorum.” şeklinde belirtmektedirler.

Salgın süreciyle birlikte insanların sosyo-ekonomik düzeyleri ve eğitim durumu özelliklerine göre değerlendirilenler bulunmaktadır. Toplumda alt gelir gruplarının hastalığı daha çok yaydığına dönük bir kanaat bulunmaktadır. Bu durumu **E6** “Maddi gelirlerine göre bir yakınlık ilişkisi kuruyorum. Alt düzey geliri olan insanların bu hastalığı daha fazla bulaştırdığına inanıyorum. Bunu eğitim seviyesi ile de paralel olarak düşünebiliriz.” şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla toplumda sınıfsal bir ayırım oluşturmaktadır. Bu durumun salgın sonrasında korunacağını düşünmektedirler.

Ayrıca salgın sürecinde insanların kontrollü sosyal yaşam uygulamalarını fırsat olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. **E10**’un “Sosyal mesafeden zarar gelmez. Manen zarar gelir, madden zarar gelmez. Öpüşmek, koklaşmak, sarılmak hoş bir şeydir ama kafa tokuştururuz. O olabilir. Öyle uzaktan uzağa... Salgın sonrasında da buna dikkat etmelerinden yanayım. Birinci derece akrabalar haricinde, fiziksel teması tercih etmem. O da kalp kırılmama adına. Birinci derece akraba değilse, kafa tokuştururuz. Her zaman öyle olmalıyız. Bu durum laçkalaşmıştı. Bu pandemiden sonra biraz daha düzelir. Bu pandeminin hayatımıza

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

kattığı artılardandır.” ifadelerinden anlaşıldığı üzere toplumda olması gereken sosyal mesafe ölçülerinin, salgınla birlikte yeniden kazanıldığını düşünülmektedir.

Salgın Süresinin Esnaflar Üzerinde Bıraktığı Etkiye İlişkin Görüş ve Düşünceler

Salgın süreci birçok açıdan esnaflar için zor geçtiği görülmektedir. Salgın sürecinin uzaması veya farklı salgınların ortaya çıkma ihtimali, esnafları tedirgin etmektedir. Esnafların bu durumlarına ilişkin düşüncelerini **E5** “*Kışın tekrar iş yerleri kapatılırsa, benim için çok kötü olur. Çalışamazsam geçinemem. Evim kira, dükkânım kira, bunları ödeyemem. Bu kışı zor atlattım. Bir kez daha bunu yaşayacak gücüm kalmadı. Bir an önce işler eskisi gibi olursa eski düzenime dönerim. Ama salgın yüzünden tekrar kapanırsa benim için çok kötü olur.*”, **E6** “*Salgın sürecinde dayatılan yanlış devlet politikalarının artık biteceğini düşünüyorum ve umuyorum, amaca ulaştırılan önlemler değildi. Sadece Türkiye için konuşmuyorum, birçok ülkede insanların sosyal olarak psikolojik olarak çok olumsuz yönde etkilendiğini düşünüyorum, insanlar kafelere gider birlikte vakit geçirirlerdi. Bu bir ihtiyaç ve bu insanların elinden alındı, kafe sahibi ve çalışanları içinse çok zor bir süreç geçti, umarım bu süreci atlattırız ve iyileşiriz.*”, **E7** “*(Salgın sonrasında) tekrar dükkânıma özgürce gidip gelebilmek beni rahatlatıcaktır.*” ve **E9** “*Salgın süreci benim açımdan zor geçti. Dükkânım kapandı, komşumuzu kaybettik. Maddi manevi zor zamanlar geçirdik. Salgın sürecinde sağlığımızın kıymetini bildik ve dikkat ettik. Salgın sonrasında mesafe ve hijyen kurallarına bir süre dikkat edilir. Salgın sonrasında mesafe ve hijyen kurallarına bir süre dikkat edilir. Önce mesafe kuralını hayatımızdan kaldırır, sonra da hijyen olayını bırakır, eski halimize döneriz. Çünkü biz millet olarak örf ve adetlerimiz bizim iç içe yaşamak var. Daha samimiyet var, merhamet var.*” şeklinde ifade etmektedirler. Buna göre katılımcı esnaflar, salgın süreçlerinin kendilerini hem maddi hem de manevi olarak olumsuz etkilediğini öne sürmektedirler. İş yerinin kapanması, müşterilerin azalması ve ödemeler ile salgına yönelik tedbirler esnafları zor durumda bırakmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Salgınlar, bir sağlık problemi olmasının yanında toplumları değiştiren ve dönüştüren olaylardır. Her salgının doğası farklı olsa bile insanların aldıkları tedbirler birbirine benzemektedir. Karantina uygulamaları, sosyal mesafe ve temizlik kuralları, alınan tedbirlerin başında gelmektedir. Ancak bütün bu klasik tedbirler toplumda farklı problem alanlarının doğmasına da sebebiyet verebilmektedir. İnsan sağlığını tehdit boyutu ve salgınların süresinin uzunluğu, salgınları sosyal problemlere dönüştürmekte ve toplumda kaotik bir düzen oluşmaktadır.

Tarih boyunca salgınların mekânsal özelliklerine bakıldığında, kent ortamının ürünü olan hastalıklardır. Dolayısıyla salgınlar, kent yaşamını doğrudan etkilemektedir. Kent yaşamı denilince organik yaşam ve işbölümü aklı gelmektedir. Herkesin kendine ait bir yaşantısı var, ancak herkes kent hayatı içerisinde birbirine bağımlı yaşamaktadır. Salgın tedbirleri kapsamında uygulanan karantina ve sokağa çıkma yasakları birbirine bağımlı yaşamak zorunda olan insanların zor durumda bırakmaktadır. Kent hayatının önemli bir parçası olan esnaflar, bu anlamda salgın sürecinin mağdurları olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü bir yandan toplumun gereksinimlerine cevap vermek, diğer yandan da geçimini sağlamak durumundadır. Bu bağlamda esnafların bulunduğu konum, salgın sürecinin sosyal boyutunu gözler önüne sermektedir.

Salgın sürecinin toplum üzerinde bıraktığı etki, salgından etkilenme derecesine göre değişebilmektedir. Virüse kendisinin veya bir yakınının yakalanmış olması, virüsten dolayı yakınlarını kaybetmiş olmak, virüse hiç yakalanmamak, virüsü bulaştıran konumda olmak gibi birçok psikososyal süreçler salgının birey üzerindeki etkisini belirlemektedir. Bu durum salgın sonrasında sosyal ilişkilerin düzeyini etkileyeceği öngörülmektedir. Esnaflar, bu bağlamda salgın sürecini ve sonrasına ilişkin buldukları konum ve gözlemleri önemli görülmektedir. Çünkü esnaflar, salgın sürecinde sosyal yaşamın içerisinde aktif olarak bulunmaktadır. Genel olarak orta düzey gelire sahip olan esnaflar, dükkânlarını açamadıklarında maddi olarak birçok problemle karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla esnaflar, salgın süreçlerinde hem dükkânlarının açık kalmasını istemektedirler. Bu bağlamda salgın sürecinin kaotik görünümünü, esnaflar üzerinden görülebilmektedir. Sosyal yaşam içerisinde gündelik hayat pratiklerinde önemli bir yeri olan esnaflar, sosyal ilişkilerin neyönde ve nasıl olacağını en iyi gözlemleyen kişilerdir. Salgın sonrasında sosyal yaşam içerisinde ve sosyal çevre ile ilişkilerde sosyal mesafe kurallarına ne ölçüde uyulacağına ilişkin değerlendirmeler genel olarak, eskisi gibi olacağına ilişkin yaklaşımların yanında bireyselleşmenin artacağı ve kişiler arasındaki yakınlığa bağlı olarak sosyal mesafe kurallarına uyulacağı belirtilmektedir. Bunun en bariz örneğini, insanların dini pratiklerini yerine getirdikleri cami ve cemaat yaşantısında görülebilmektedir. Buna göre bir kısım insanlar için dini pratikler bir zorunluluk olarak görülmekte ve eskisi gibi olacağı ifade edilmektedir. Bir kısım insanlar da Cuma ve Bayram namazı gibi zorunlu haller dışında cemaat yaşantısından uzak duracağını belirtmektedir. Bunun en önemli

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

sebepleri arasında ise sosyal ilişkileri sağlayan güven konusunda yattığı düşünülmektedir. Ancak insanların genel yaklaşımında salgın ile güven arasındaki ilişkiden ziyade, genel bir güven problemi yaşadığını göstermektedir. Özellikle insanların tanımadıklarına, yabancılara veya göçmenlere karşı bu durum, salgın ile birlikte daha da keskinleştiği görülmektedir.

Sonuç olarak salgınlar bir sağlık probleminin ötesinde bir sosyal problem olarak da görülmelidir. Kent yaşamının ayrılmaz bir parçası olan esnafların konumu üzerinden bir takım tedbirler düşünülmelidir. Bu süreci kaotik hale getiren ana husus insanların geçim derdine ve birbirine bağımlı hale düşmesidir. Esnaflar, bu bağlamda, hem geçim derdi olan, hem de diğer insanların kendisine bağımlı olan kişilerdir. Dolayısıyla toplumun her kesimi ile sosyal ilişkilerini sürdürmek durumundadır. Öneri olarak salgın dönemlerinde alınacak tedbirler, esnafların durumu göz önüne alınarak değerlendirilmelidir.

Salgın gibi toplumu bütünüyle etkileyen olaylar ile ilgili araştırmalarda, toplumun her kesimi ile iç içe olan esnaflar gibi farklı örneklem grupları üzerinde çalışılarak, geleceğe yönelik projeksiyonlar çıkarılabilir. Böylece yeni salgınlarda, hangi tedbirleri nasıl ve ne şekilde alınması gerektiği ve böylece sosyal problemlerin önüne geçilebileceği noktasında bir yol haritası sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmadı, R. (2020). Koronavirüs Pandemisinin (Kovid-19) Toplumsal Etkileri. *Bilim Armonisi Dergisi*, 3 (2), 65-72. DOI: 10.37215/bilar.800484, (Erişim: 19.08.2021).
- Bauman, Z. (2018). *Bireyselleşmiş Toplum*, 4. Bölüm, (Çev: Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2019). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*, (Çev: K. Özdoğan ve B. Doğan). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bhatti, F. & Lisaniler, F. G. (2021). *Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası üyelerine yönelik Covid 19'un İşletmelere Etkisi Anketi değerlendirme raporu*. DOI: 10.13140/RG.2.2.14209.58728, (Erişim: 17.08.2021).
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demiral, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Demir, Y. (2021). Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Dünya Gıda Sistemi Üzerindeki Etkileri. *Aydın Gastronomy*, 5 (2), 131-141.
- Elçiçeği, B. (2020). Corova Virüs ve Olası Küresel Tehditlere Yönelik Sosyal Bir Araştırma. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 9-32.
- Furedi, F. (2027). *Korku Kültürü, Risk Almanın Riskleri*. 3. Baskı. (Çeviren: Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Modernliğin Sonuçları*, (Çev: Ersin Kuşdil), 5. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (2020). *Damga*, 5. Baskı, (Çevirenler: Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S. N. Ağırnaslı), Ankara: Heretik Yayınları.
- Gülнар, B. & Acar, N. (2021). Salgın Hastalıklar Döneminde Sosyal Medyanın Korku Algısında Meydana Getirdiği Değişimin İncelenmesi: Covid-19. *Nitel Sosyal Bilimler*, 3 (1), 140-163.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- İnce, C. (2020). Küresel Afetin Yerel Yansımaları: COVID-19'un Bitlis Esnafı Üzerindeki Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, Cilt: 7, Sayı, 8, 130-145.
- Malinowski, B. (1990). *İnsan Ve Kültür*, (Çeviren: Fatih Gümüş), Ankara: V Yayınları.
- Mevlana Kalkınma Ajansı. (2020). Covid-19 Salgınının TR52 (Konya-Karaman) Bölgesindeki Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Konya Sanayi Odası, Covid-19 Ekonomik Durum Araştırması*.

Salgın Sonrası Sosyal İlişkiler Esnaflar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Murat ŞAHİN

- Özerkmen, N.(1994). Küçük Sanayinin Toplumsal Yapıdaki Yeri ve Rolü. Ankara Üniversitesi, *D.T.C.F, Fakülte Dergisi*.
- Öztunç, M. (2021). Covid-19 Pandemi Süresince Türkiye'nin Aldığı Ekonomik Tedbirlere Yönelik Haberlerin Söylem Analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 231-255.
- Poyraz, M. (2021). Coronavirüs Salgınıyla Sarsılan Dünyada Ortaya Çıkan Bazı Yeni Toplumsal Durumlar: Fransa ve Türkiye Örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sosyal Bilimler Özel Sayısı, Yıl: 19, Sayı: 37, Bahar (Özel Ek), 280- 291.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, (Çev: Dursun Bayrak, H. Bader Arslan & Zeynep Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sertkaya, B. & Baş, S. (2021). COVID-19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Riskler ve Olası Senaryolar. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt: 11, Sayı: 21, 147-167.
- Şenses, M. (2021). Bilim, Teknoloji, Tıp, Salgın Hastalıklar ve Covid-19: Tarihsel-Felsefi- Soyolojik Analiz. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, Cilt: 8, Sayı: 2, 350-371. ESCARU, 2020: 11
- Şolt, B. H. (2021). Covid-19 Pandemisinde Kentlerde Yaşanan Değişimler ve Kentsel Hizmetler. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, 39- 47.
- Tiftik, C. (2021). COVID-19 Başta Olmak Üzere Salgınlar Sürecinde Evden Çalışmanın İşletmelerin Gelecek Stratejilerine Etkileri. *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 26-48.
- TTK. (2011). *Türk Ticaret Kanunu*. www.mevzuat.gov.tr , (Erişim: 23.08.2021).
- Varlık, N. (2020). Geçmiş Pandemileri Anlamak Neden Önemli?. *Salgın: Tükeniş Çağında Dünyayı Yeniden Düşünmek*, Derleyen: Bayındır, Didem. İstanbul: Tellekt Yayınları, 15-43.
- Ward, P. R. (2020). Küresel Salgının Sosyolojisi: Sosyologlar için bir Yorum ve Araştırma Gündemi. *Journal of Sociology*, 1-10Koca, 2021: 19
- Yaşar, M. E., Yalman, F. & Çelik, Ş. (2021). Pandemi Sürecinde Hemşirelerin Covid-19 Korkusu, Güven Duygusu ve Yardımlaşma Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, 206-226.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.